

Вовчук Микола Васильович,
здобувач кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ВСТАНОВЛЕННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ ЗА АГІТАЦІЮ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПОГРОМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ЧАСІВ ДИРЕКТОРІЇ (1919–1920 рр.)

Так склалися історичні умови, що практично увесь період перебування Директорії при владі на території України точилася збройна боротьба. Тому розбудовувати правоохоронні органи та розробляти правові основи протидії злочинності довелося у вкрай складних умовах. Дослідження та аналіз правового забезпечення протидії погромам мають вагоме теоретичне значення для накопичення досвіду створення правової бази діяльності правоохоронних органів у надзвичайних ситуаціях. Вказані положення і визначають актуальність цієї статті.

У той час в Україні поширились погроми, спрямовані проти єврейського населення. Ускладнювало ситуацію й те, що причетність до них мали окремі військові частини. Звичайні норми охорони правопорядку були малоефективними. Науковець О. М. Мironenko підкреслює, що однією з причин поширення єврейських погромів було те, що жорстокий антисемітизм у Росії, складовою частиною якої донедавна була Наддніпрянська Україна, мав своїм джерелом «юдофобські переконання Миколи II, які тягли за собою публікацію безлічі антиєврейських брошур, книжок, листівок, створення чорносотенних організацій» [1, с. 365]. Тому з метою припинення погромів було видано низку правових актів, які мали як юридичне, так і політичне значення. Зупинимось виключно на розгляді положень тих з них, що встановлювали за агітацію погромів та участь у їх проведенні такий вид покарання, як смертна кара.

Справи щодо осіб, які підозрювались в участі у погромах, мали розглядати надзвичайні військові суди. Правовою основою діяльності таких судів став ухвалений Радою Народних Міністрів УНР Закон «Про надзвичайні військові суди» від 26 січня 1919 р., яким були скасовані всі військово-польові суди, що діяли на території УНР незалежно від часу їх створення, а також усі закони, накази, правила, інструкції та обіжники (циркуляри), якими регулювались питання організації та діяльності цих судів [2]. При винесенні вироків надзвичайні військові суди мали керуватися «існуючими на території УНР загальними та військовими карними законами нарівні з

звичайними судами...» [2]. У законі також зазначалися винятки з цього правила. Зокрема, в ньому наводився перелік злочинів, за вчинення яких надзвичайні військові суди мали виносити смертні вироки, зокрема, за «агітацію серед війська проти Самостійної Української Народної Республіки; повстання проти влади; збройний опір владі; розбій; вбивство; грабїж; підпал...» [2]. Отже за погроми, під час яких вчинялись вбивства, розбої та грабежі, законодавство передбачало застосування до винних смертної кари.

12 червня 1919 р. отаман Армії УНР Ю. Тютюнник видав наказ з вимогою суворо карати грабіжників і тих, хто закликає до погромів. У документі зазначалась вимога: «За всяку агітацію ... а також за заклик до грабунків або погромів винуватих розстрілювати на місці» [3]. 16 червня 1919 р. РНМ УНР ухвалила постанову про боротьбу з єврейськими погромами на Поділлі. У документі міністру юстиції: доручалось «...переглянути закони, які карають за погромну агітацію та утворення погромів і проект необхідних змін в цих законах внести якнайскоріше на розгляд Кабінету Народних Міністрів» [4]. А вже наступного дня Головний отаман військ УНР С. Петлюра надіслав телеграму коменданту тилу з вимогою негайно розстрілювати провокаторів, які підбурюють козаків до єврейських погромів, і повідомляти про це населення [5, с. 41]. Аналогічний зміст мали документи Директорії УНР від 11 жовтня 1920 р. та заклик «Проти погромів» від 12 жовтня 1920 р. [1, с. 365]. Підтвердженням винесення смертних вироків винним у погромах та їх виконання слугують матеріали багатьох документів. Наприклад, згідно з повідомленням начальника тилу дієвої Армії УНР сотника Самійленка 15 серпня 1919 р. за вироком надзвичайного військового суду були розстріляні троє погромників. А згідно з заявами одного з керівників Армії УНР генерала Омеляновича-Павленка «відбулося багато ідентичних випадків розстрілів на місці винних у погромах і вбивствах. Точно так відбувся ряд ідентичних вироків надзвичайних військових судів про розстріл грабіжників і погромників» [5, с. 40]. Але слід зазначити, що кількість документально підтверджених фактів виконання таких вироків надзвичайних військових судів, у порівнянні з кількістю погромів та чисельністю погромників, є неспіврозмірно малою.

Отже можна зробити висновок, що, незважаючи на встановлення суворої міри покарання за участь у погромах, уряду УНР не вдалося успішно протидіяти поширенню єврейських погромів на території Наддніпрянської України у 1919–1920 рр. А застосуванню на практиці приписів напрацьованої правової бази щодо припинення погромів та їх розслідуванню заважали протидія з боку поширеної

«отаманщини» та розвиток нігілістичних настроїв серед населення, особливо військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. МIRONENKO O. Петлюрівщина і єврейські погроми / Українське державотворення: невитребуваний потенціал : словник-довідник. Київ. Либідь, 1997. С. 364–366.
2. Вісник державних законів для всіх земель УНР. 1919. Вип. 8. Ч. 102.
3. ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк. 55–55зв.
4. ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк. 147–147зв.
5. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914–1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. Київ. Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 544 с.